

# PŘÍSPĚVEK K DĚJINÁM ČESKÉ ZEMSKÉ PEČETI

Karel Beránek

V různých muzeích a archivech u nás i mimo území našeho státu<sup>1</sup> se uchovalo románské pečetidlo zemského soudu českého, které bývá také někdy nazýváno českou zemskou pečetí. Jde většinou o některou z kopií, které byly pořízeny podle originálu chovaného tehdy u zemského soudu v Praze, při příležitosti národopisné výstavy roku 1895.

Pečetidlo je bronzový kotouč 3 mm tlustý o průměru 70,5 mm. V pečetním poli je zobrazena stojící postava sv. Václava. Hlava knížete je kryta přilbou zpevněnou kováním a věnčenou svatozáří s opisem S.WENCESLAUS. Tvář je bezvousá. Kníže je oděn drátěnou košilí s krátkými rukávy, sahající ke kolenům. Opásán je pasem připomínajícím královskou korunu o třech liliích a opatřeným pláty chránícími břicho. V levici drží štít s orlicí a kopí s praporcem ozdobeným hvězdou. V pravici má stuhu s nápisem CITAT AD IUDICIUM. Pod stuhou sedí postavička s knihou a soudcovskou hůlkou označená nápisem Wenceslaus. Vlevo od knížete je révový (?) keř. Unciální opis mezi dvěma perlovci zní: + S.IVSTICIE.TOCIUS:TERRE SCI WENCEZLAI DVCIS BOEM.

Většina středověkých pečetidel má na rubu nízku kobytku nebo sklopné křídlo. Zde je držadlem postava sedícího lva, značně starší než samo pečetidlo. To vedlo k domněnce, že byl na tomto neobvyklém držadle přiletován původně nějaký jiný, starší typář.<sup>2</sup> Podle názoru dr. Josefa Hráského (myslím nepublikovaného) šlo o aquamanile - konvičku na vodu, která byla upravena na držadlo pečetidla, a tak by byl problém různého stáří typáře a držadla uspokojivě vyřešen bez nutnosti teorie o původně jiném, starším typáři.

Nejstarší dochovaný otisk tohoto pečetidla je na listu úředníků pražských úředníků plzeňské provincie z 20. května 1284, v kterém se povoluje chotěšovskému proboštu Miroslavovi, aby si ve sporu se sousedy přizval komorníka soudu v Plzni nebo ve Stříbře.<sup>3</sup> V koroboraci této listiny je pečeť označena jako pečeť zemská - sigillum terrae. Pečetidlo je pochopitelně starší. Václav vyobrazený s knihou (kvaternem desk zemských), který dal asi pečetidlo zhotovit, je nejspíše totožný se zemským písařem Václavem uvedeným jako svědek na listině pražské měštky Malichie z roku 1264.<sup>4</sup> Tato zemská pečeť je pečeť půhonná a jejím otiskem se vykazoval posel zemského soudu při doručování půhonu. Proto se také prof. Fiala domníval, že jí bylo při ověření zmíněné listiny z roku 1284 užito nenáležitě.<sup>5</sup>

S pojmem zemské pečeti se setkáváme již dříve v listině krále Přemysla I. z ledna roku 1219 adresované papeži Hadrianovi III., kterou se král zavázal zachovávat smír smluvený s pražským biskupem Ondřejem.<sup>6</sup> V koroboraci této listiny je uvedeno, že ji král dal potvrdit "svou zvláštní pečetí se společnou pečetí Království českého, poněvadž jeho dvořané (comites) neužívali zvláštních pečetí ve společném pořizení". Tato koroborace vyvolala pozornost již počátkem minulého století,<sup>7</sup> a poněvadž se listina dochovala pouze v opisu v registrech papežských, vznikla představa, že při jejím zpečetění bylo

použito pečetidla zemského soudu.<sup>8</sup> Koss, Bauer a další se však klonili k názoru, že šlo i v tomto případě o svatováclavskou pečeť, které Přemysl užíval jako rubní pečeti (podobně jako jeho předchůdci).<sup>9</sup> Vašků vidí zemskou pečeť ve svatováclavské pečeti, která se vyskytovala za knížete Jindřicha Břetislava se stojícím sv. Václavem v mitře, a byla přivěšována samostatně.<sup>10</sup> Opis pečeti zněl SCS WENCESLAVS DVX. Její průměr (79 mm) byl značně menší oproti knížecí pečeti Jindřicha Břetislava (86 mm). Svatováclavská (rubní) strana pečeti krále Přemysla I. naopak představovala opět knížete Václava sedícího na knížecím stolci, oděného pláštěm, levicí přidržujícího velký okovaný štít s puklou, v pravici korouhev zdobenou mřížováním (na posledním typu jeho pečeti byla korouhev ozdobena křížkem a štít orlicí). Podobně vyhlížela i rubní (svatováclavská) strana jeho zlatých bul. Opis svatováclavské strany pečeti zněl: SANCTVS.WENCEZLAVS.BOEMORVM.DVX s jistými pravopisnými obměnami.<sup>11</sup>

Od roku 1284 do roku 1547 se nám prakticky otisk románské zemské citační pečeti nedochoval, ačkoliv z díla Všehrdova víme, že tohoto typáře bylo často používáno: pro každého komorníka zemského soudu, jakmile složil přísahu, byl zhotoven otisk jako průkaz jeho úřadu. Dále jí byly pečetěny obranné listy a výpisy z desk komorníčních.<sup>12</sup>

V úřední rešerši (tuším Rosenthalově)<sup>13</sup> z doby po roce 1743 se připomíná jiná zemská pečeť, respektive pečeť Království českého, jak je označena v koroboraci. Pečeť nese v pečetním poli dvouocasého českého lva na štítě. Minuskulní opis zní: Sigillum.corone.regni.Bohemie. Pečeť byla přivěšena k listu obecného sněmu určenému pro české poselstvo vyslané k Basilejskému koncilu z roku 1435. Tento list by měl být dosud uložen v Rakouském státním archivu ve Vídni. Myslím, že jde nejspíše o listinu uvedenou v repertáři Domácího, dvorního a státního archivu A XII 389 pod čís. 1288. Umístěním českého znaku v pečetním poli se nabízí myšlenka, že pečeť vznikla v době husitské revoluce, neboť husitské haléře ražené v době mezivládí nesou také obraz českého lva.<sup>14</sup> Původ této pečeti mohl však být také starší, z doby Václava IV., ne-li již z doby Karla IV., kdy se vytvořil právní pojem České koruny, s kterým se setkáváme na reverzech a smlouvách vedle osoby panovníkovy. Znamení českého lva měl již tehdy na pečeti např. Jan, vévoda opavský, jakožto frankenštejnský královský hejtman.<sup>15</sup>

Poměrně lépe jsme informováni o další zemské pečeti. Její vznik spadá do doby vlády Vladislava Jagellonského. Po zvolení uherským králem roku 1490 dlel tento panovník až do své smrti v Uhrách a za tu dobu pobýval v Čechách jen třikrát: roku 1497, roku 1502 a v letech 1509-10. Krále zastupovali v době jeho nepřítomnosti nejprve čtyři hejtmané jím jmenovaní; později svěřil vládu zemským úředníkům a roku 1508 zemským soudcům v čele s novým pražským purkrabím Zdeňkem Lvem z Rožmitálu.<sup>16</sup> Tato poslední vláda si dala pořídit nové stříbrné pečetidlo, na jehož zhotovení byly dány z mince dvě libry stříbra.<sup>17</sup> Nová pečeť má průměr 95 mm. V pečetním poli pod gotickým baldachýnem stojí sv. Václav v rytířském brnění; na hlavě má však knížecí klobouk. Tvář zdobí plnovous, vlas je dlouhý, vlnitý. Kníže se opírá levicí o dlouhý meč a přidržuje jí štít s orlicí. V pravici drží praporec rovněž zdobený orlicí a na lokti má zavěšen jezdecký štít s českým lvem. V kruhu kolem knížete jsou pak štíty se znaky pobočných zemí: vpravo Moravy, Lucemburska a Horní Lužice, vlevo Slezska, Dolní Lužice a Zhořelecka. Pole mezi znaky je vyplněno révou. Opis na stuze vinoucí se kolem pečetního pole vychází v zásadě z opisu na svatováclavské pečeti Jindřicha Břetislava, Přemysla I. či Václava I. a zní:

DIWS.WENCESLAVS.DVX.AC.PATRONVS.REGNI

BOEMIE:CVM:PROPRIO:ET:REGNI:ALIISQVE:EIVSDEM:REGNI:CORONE:IN-SIGNIIS.

Tato pečeť je důstojným protějškem majestátní pečeti Vladislavovy jak po stránce umělecké, tak po stránce obsahové, neboť je zde v pozdně gotickém slohu volně přepracován motiv starého románského pečetidla tak, že vyjadřuje mocné postavení Koruny Království českého a její šlechtické reprezentace. Tato nová pečeť je přitiskována a přivěšována daleko častěji než její předchůdkyně, i tam, kde bývaly jindy přitištěny pečeti zemských úředníků nebo zástupců stavů na sněmu shromážděných. Vidíme ji na výpisech z desk zemských<sup>18</sup> (snad proto, že šlo v těchto případech o státní smlouvy), jsou jí ověřovány plné moci,<sup>19</sup> smlouvy,<sup>20</sup> ale i uzavírány listy poselací.<sup>21</sup> Pečeť je v koroboracích nazývána pečeti zemskou celého Království českého (sigillum terrae totius regni Bohemiae, Kunigreich und Kron Böhmen Lands Insigel). Poslední její otisk v Archivu české koruny je ze 17. června 1531.<sup>22</sup>

Velké stříbrné pečetidlo se snad ztratilo za stavovského povstání roku 1547,<sup>23</sup> neboť kopiáře privilegií zemských pořízené roku 1547 a určené pro krále byly již ověřeny otiskem starého románského pečetidla.<sup>24</sup> S pečeti z tohoto románského typáře se setkáváme na listině z 27. února 1552, kterou stavové souhlasili s přenesením zástavní sumy z Ratibořska a Opolska na jiné statky<sup>25</sup> a na listu karlštejnskému purkrabímu z 19. září 1575, v němž žádali, aby vydal jejich poslům korunovační klenoty,<sup>26</sup> tedy v případech, v jakých bylo používáno v předchozích létech velké stříbrné pečeti.

Někdy v době mezi léty 1512-1517 byla pořízena menší pečeť zemská. Nemáme ji pro ten čas přímo doloženou v listinách, ale můžeme o době jejího vzniku takto soudit z toho, že v koroboraci listiny na prodej Sycówa z 6. prosince 1517 je označena dosavadní zemská pečeť z roku 1508 jako větší.<sup>27</sup> I tato nová pečeť byla stříbrná. Její průměr byl 55 mm. V pečetním poli stojí sv. Václav v rytířském brnění s knížecím kloboukem na hlavě. Levicí se opírá o štít s orlicí, v pravici drží palmovou ratolest. Při ní je štít s českým lvem. Pečetní pole vyplňuje po obou stranách nápisová stuha nesoucí ve čtyřech pásech po jednom slovu majuskulního nápisu: SIGILLVM.MINVS.REGNI.BOEMIE. Přívlastek "minus" je i v nejlépe dochovaném otisku velmi nejasný. Otisky tohoto pečetidla se zachovaly až na listinách z let 1592 a 1608.<sup>28</sup> V koroboracích listin z této doby je tato pečeť již jen označována jako "pečeť naše zemská" nebo "Cronn Böhmen Landt Insiegel". Vydavatelem těchto listin je český sněm. Touto pečeti se ověřovaly plné moci různým stavovským komisím např. v záležitostech zemských hranic, plavby na Labi apod.<sup>29</sup> Povolení k jejímu přitištění byla uváděna v sněmovních sneseních a v kvaternech relací. Zřejmě podle ní si dali moravští stavové zhotovit v letech 1608-10 svou druhou pečeť, která měla s (menší) českou zemskou pečeti stejnou velikost.<sup>30</sup>

Velká zemská pečeť, jak jsme se s ní seznámili na listinách a listech správců zemských, stavů a sněmu v první polovině 16. století, se náhle objevuje v Archivu české koruny znovu na třech listinách z 12. května 1620.<sup>31</sup> Jde o výpisy konfederace z desk zemských a o výpis odpovědi dané zástupci Gabriela Betlena. Pečeť je v koroboraci označena jako pečeť zemská.

Jak tomu s touto pečeti bylo, se dovídáme ze sněmovních snesení z doby stavovského povstání. Vláda třiceti direktorů, která se ustavila po defenestraci v květnu 1618, uzavírala své listy sekrety přítomných direktorů, jak tomu bývalo zvykem i v sněmovních záležitostech, a pečetila tak i své patenty. Teprve, když došlo k volbě Fridricha

Falckého za krále českého na generálním sněmu v úterý po sv. Markétě roku 1619 a bylo nutno psát novému králi, jednal sněm také o zemské pečetí. Nejvyšší písař Království českého Jan z Klenového a z Janovic, který zachoval věrnost Habsburskému domu, ukryl zemskou pečeť (t.j. sigillum minus regni Boemiae) a uprchl ze země. Poněvadž nebyla naděje, že se pečeť najde, pověřili stavové irektory a rady zemské, aby "jinou pečeť zemskou na zlatě na způsob takový, jakož se za krále Ludvíka slavné paměti užívala, vyrýti dali a ji pak k psaním, které se jeho milosti královské činiti budou, též k instrukci vyslaným k jeho milosti dáti mohli...".<sup>32</sup> To se také stalo, jak potvrzuje artikul generálního sněmu konaného na den Šimona a Judy roku 1619. Stavové tehdy udělili relaci k přitištění nové zemské pečetě k jmenování knížete z Anhaltu generálem vojska konfederovaných zemí, k patentům na to k vojsku a dodatečnou relaci k psaní poslanému králi, a k instrukci vyslancům ke králi poslaným. Poněvadž se zatím našla stará stříbrná pečeť, bylo rozhodnuto, aby byla uložena u zemských privilegií a aby se v zemských záležitostech užívalo jen nové zlaté pečetě, která byla v péči nejvyššího zemského písaře.<sup>33</sup> Tím byl v době vlády Fridrichovy Václav Budovec z Budova.

Po Bílé hoře není o zlaté pečetě svatováclavské, ani o menší stříbrné pečetě zmínky a objevují se pouze vzácné otisky románského pečetidla zemského soudu.<sup>34</sup> S tímto pečetidlem se nyní zacházelo jako v letech 1619-1620 se zlatou pečetí a před tím s oběma stříbrnými pečetěmi. Pečetidlo bylo sice nadále v opatrování místopísaře, ale k jeho přitištění bylo třeba relace všech čtyř stavů Království českého, kteří k tomu účelu vysílali po dvou relátorech k deskám zemským. Zprávy o tom se nacházely v kvaternech sněmů, v sněmovních artikulech a v kvaternech relací.

Tímto pečetidlem dali stavové ověřit např. 16. října 1720 pragmatickou sankci<sup>35</sup> a 16. července 1743 výňatek z Berlínské mírové smlouvy o postoupení části Slezska a Kladska Prusku<sup>36</sup> a ověřovali jím rukojemství a jiné listiny.

Konec používání tohoto pečetidla nezpůsobil ani reskript Marie Terezie z 16. června 1760, v kterém bylo nařízeno zavedení nové větší a menší pečetě u úřadu desk zemských. Rozklad, který stavové podali, vykládající o starobylosti zemských desk, způsobu pečetění osobními pečetěmi úředníků a o používání pečetě s obrazem sv. Václava jen v záležitostech celého království a obzvláště při ručení v úvěrových věcech ve prospěch panovnice způsobil, že tato pečeť byla nadále úřadu desk zemských reskriptem z 14. března následujícího roku ponechána.<sup>37</sup> Pečeť pak zůstala v rukou zemského soudu až do časů první republiky, kdy byla předána tehdejšímu Archivu ministerstva vnitra.

Z toho, co bylo v předchozích řádcích uvedeno, vyplývá, že bývala v Čechách dvojí zemská pečeť. První z nich co do významu byla pečetí státní (pečetí království).<sup>38</sup> V nejstarší době byla totožná s pečetí panovnickou (až do doby Václava I. ji představovala rubní svatováclavská strana panovnické pečetě, za Přemysla II. již jen exerg). V státě stavovském byla oddělena od pečetě panovnické, byla v péči nejvyššího písaře a rozhodování o jejím užití náleželo sněmu. Nejprve je doložena v husitské době k roku 1435. Byla to pečeť Království českého (sigillum regni Boemiae) nesoucí český znak. Její nástupkyní se stala stříbrná pečeť svatováclavská pořízená roku 1508 za vlády zemských soudců s opisem "D.Wenceslaus...". K ní se přidružuje o něco později menší pečeť (sigillum minus regni Boemiae). Od konce 16. století je tato menší pečeť sama pečetí zemskou (pečetí státní, pečetí království). V letech stavovského povstání 1619-1620 ji nahradila nová zlatá pečeť svatováclavská. Tato pečeť je symbolem stavovského státu. V

době nastupujícího absolutismu, kdy vládne silný panovník a sílí centralistické snahy, je zatlačována do pozadí, tak jako stavové, které reprezentuje, nebo vůbec neexistuje.

Druhá pečeť zemská je pečeť zemského soudu - *sigillum iustitiae* a existuje beze změny od polovice 13. století. Její otisky sloužily jako legitimace soudním poslům a k ověřování některých písemností zemského soudu. Její typář byl ve správě zemského místopísaře (kdežto první byla ve správě zemského písaře). Zemskou pečeti se nazývala, protože jí "úřad zemský při deskách, při listech a při komornících užíval".

Tato druhá zemská pečeť mohla z vůle či v potřebě krále nebo sněmu zastoupit první pečeť. Stalo se tak zřejmě po potlačení stavovského povstání Ferdinandem I. roku 1547 a trvale po porážce bělohorské, kdy pečeť zemského soudu zemskou pečeť státní (pečeť Království českého) úplně nahradila. O sto let později její původní význam jako pečeti citační zmizel z vědomí stavovských reprezentantů a pečeť se jim stala starobylým symbolem království.

(Věnováno doc. dr. Pavlu Preissovi, DrSc., k 60. narozeninám)

#### Poznámky

- 1 Např. Státní ústřední archiv v Praze, Národní muzeum v Praze, Státní archiv v Drážďanech.
- 2 Jiří Čarek, O pečetech českých knížat a králů z rodu Přemyslova. Sborník příspěvků k dějinám hl.m. Prahy VIII, 1938, str. 32.
- 3 RBM II, str. 568-569, č. 1315.
- 4 Tamtéž, str. 182, č. 467.
- 5 Zdeněk Fiala, Panovnické listiny, kancelář a zemský soud za Přemysla II. SAP 1/1, 1959, str. 279.
- 6 CDB II, str. 161, č. 172.
- 7 K.J. Demuth, Das böhmische Landes- oder Sect. Wenzels Siegel. Libussa 1843, str. 308.
- 8 Viz pozn. 7. Dále Vojtěch Král z Dobré Vody, Časopis přátel starožitností českých 3, 1895, str. 13; Josef Kalousek, Obrana knížete Václava Svatého proti smyšlenkám a křivým úsudkům o jeho povaze. V Praze 1901-2, str. 132; Václav Vojtíšek, Naše státní znaky. Praha 1921, str. 10 nn; František Stejskal, Svatý Václav, jeho život a úcta. 1925, str. 195 nn; Karel Stloukal, Sv. Václav, 1929, str. 38.
- 9 Rudolf Koss, Kritische Bemerkungen zu Friedrichs Codex diplomaticus, Prager Studien 1911, str. 74 nn; Otakar Bauer, O původu dvojstrannosti české pečeti panovnické, ČČH 37, 1931, str. 310-326; Václav Hrubý, Tři studie k české diplomacie. Brno 1936, str. 175-185.
- 10 V. Vašků, Příspěvek k otázce svatováclavské pečeti. SPFFBU C 5, str. 26-39.
- 11 Jiří Čarek, O pečetech českých knížat a králů, str. 11.
- 12 CIB III/III, str. 134, 385.
- 13 SÚA: SM: L 48/8. Rosenthal - Theodor Anthon Taulow z Rosenthalu (1702-1779), archivář Domácího, dvorního a státního archivu.
- 14 Boh. Hlinka - Pavel Radoměský, Peníze celého světa. Praha 1981, str. 130.
- 15 Např. na listině SÚA: sign. Jo 2909 z 2. prosince 1398.
- 16 W.W. Tomek, Dějepis města Prahy X. W Praze 1894, str. 250.
- 17 OA Kutná Hora: HF 117.
- 18 SÚA: AČK 1875, 1876, 1881.
- 19 SÚA: AČK 1888-1893, 1926.
- 20 SÚA: AČK 1922.
- 21 SÚA: AČK 1949.
- 22 SÚA: AČK 1933.
- 23 Poslední jasná zmínka o pečeti pořízené tímto pečetidlem je v relaci z 11. května 1542 (SÚA: DZStav. 42, f. A 18).
- 24 Viz pozn. 13.
- 25 SÚA: AČK 2157.
- 26 SÚA: AČK 2204.

- 27 Viz pozn. 20.
- 28 SÚA: AČK 2279, 2285, I II. 2372.
- 29 Doklady o tom v Sněmech českých VIII, str. 143, 228, 256, 386.
- 30 Jindřich Šebánek, Strážci moravského znaku. Erbovní knížka na rok 1941, str. 23-27; František Kameníček, Zemské sněmy a sjezdy moravské. I, V Brně 1900, str. 209-210.
- 31 SÚA: AČK 2360-2362.
- 32 SÚA: Sněmovní artikule, sv. 36, str. 290.
- 33 Tamtéž, sv. 32, sněm dne 28. října 1619.
- 34 Např. artikule sněmu z 6.-18. března 1636 (SÚA: Sněmovní artikule, sv. 43a).
- 35 Viz pozn. 13. Listina Rakouského státního archivu č. 1934 (podle repertoria Domácího, dvorního a státního archivu A XII 389).
- 36 SÚA: AČK 2497.
- 37 SÚA: SZV: leden 1761, č. 21; SÚA: ČG - dvor. dekret 14.3. 1761. Podle prof. Šebánka (cf. pozn. 30) lze sledovat užívání moravské zemské pečeti takřka až do roku 1848.
- 38 Viktorin Kornel ze Všehrd ve svém díle O právech, súdech i dskách Země české se zabývá pouze druhou zemskou pečeti (pečeti zemského soudu). V druhé redakci svého spisu z r. 1508 připojil dokonce zvláštní kapitolu VIII. 28 O pečeti zemské, kde opět píše pouze o pečeti zemského soudu a pečeť zemskou státní nechce znát. Tou je mu majestátní pečeť panovnická (CIB III/III, str. 385). Naopak Pavel Stránský, O státně českém, kap. 14, když popisuje onu soudní pečeť zemskou, odlišuje ji od pečeti království (totiž od pečeti zemské státní).

## Ein Beitrag zur Geschichte des böhmischen Landessiegels

Karel Beránek

### Zusammenfassung

Der Autor behandelt neben dem bekannten romanischen Siegel des Landgerichtes, das auch böhmisches Landessiegel heisst, hauptsächlich andere Siegel, die gleichfalls als Landessiegel bezeichnet wurden. Abgesehen von der Erwähnung aus dem Jahre 1219 ist dies vor allem das Siegel mit dem böhmischen Löwen, mit dem der Landtag im Jahre 1435 die Urkunde für die böhmische Gesandtschaft zum Konzil von Basel bestätigte, dann das grosse Siegel mit dem hl. Wenzel inmitten der Wappen der Länder der Böhmisches Krone, wie es im Kronarchiv auf Urkunden und Briefen aus dem ersten Drittel des 16. Jahrhunderts belegt ist, sowie das kleinere Siegel mit dem hl. Wenzel, das wahr-

scheinlich zwischen den Jahren 1512-1517 angefertigt wurde, im Staatlichen Zentralarchiv jedoch auf Urkunden aus den Jahren 1592 und 1608 erhalten ist. Er befasst sich auch mit der Anfertigung eines goldenen Siegelstockes mit dem Motiv des grossen St.-Wenzels-Siegels aus dem ersten Drittel des 16. Jahrhunderts während des Ständeaufstandes im Jahre 1620. Der Autor kommt zu dem Schluss, dass in Böhmen gleichzeitig zweierlei Landessiegel in Verwendung standen.

Das erste von ihnen war das Staatssiegel (Siegel des Königreiches). In der ältesten Zeit deckte es sich mit dem Siegel des Herrschers. Im Ständestaat wurde es vom Siegel des Herrschers losgelöst, war in der Obhut des Obersten Schreibers, und über seine Verwendung entschied der Landtag. Dieses Landessiegel (Staatssiegel) war das Siegel mit dem böhmischen Löwen auf einer Urkunde aus dem Jahre 1435, aber auch die beiden St.-Wenzels-Siegel aus dem 16. Jahrhundert und das goldene Siegel aus dem Jahre 1620. Zweites Landessiegel war das Siegel des Landgerichtes, das unverändert seit der Mitte des 13. Jahrhunderts existierte. Sein Siegelstock befand sich in der Verwaltung des Landes-Vizeschreibers und sein Abdruck diente vor allem als Legitimation für die Gerichtsboten. Dieses zweite Landessiegel vertrat nach der Unterdrückung des Ständeaufstandes im Jahre 1547 das erste Landessiegel für eine gewisse Zeit. Dauernd ersetzte es dieses in der Zeit nach der Schlacht auf dem Weissen Berg.